

Матвієнків О. С.

Львівський національний університет імені Івана Франка

КОНТЕКСТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ ДОБИ ПОСТМОДЕРНУ

У статті досліджується контекстуальний аналіз фразеологічних одиниць в англomовному художньому тексті доби постмодерну. Зокрема, увагу зосереджено на ролі контексту у функціонуванні фразеологічних одиниць (далі ФО). Саме крізь призму художнього контексту та позамовних чинників ФО розкривають свою дієвість і відбивають формування своєрідності трансформованих англійських ФО та структури значення оказіонально перетворених ФО у художньому дискурсі. Аналіз ФО в ізоляції від контексту малоефективний, не забезпечує розкриття глибини її семантики. Залежно від змісту контексту, рідше від окремого слова чи словосполучення, ФО набуває відповідного звучання. Зміна структури та лексичного складу (трансформація) сприяє ще тіснішому її зв'язку зі словами контексту. Внаслідок цього фразеологізм утворює з контекстом єдину змістову цілісність. Автор виокремлює основні типи контексту, а саме нульовий контекст, контекст найближчого оточення, або мініконтекст, контекст дискурсу, або макроконтекст, контекст творчості, соціокультурний контекст, словотвірний контекст. Один із способів контекстної реалізації ФО є дистрибуція одиниць мови. Розрізняємо основні типи дистрибуції, тобто зовнішніх зв'язків фразеологізмів, а саме сполучуваність, співвіднесеність, зчеплення, приєднання. Усі типи дистрибуції ілюструють контексти функціонування ФО. Автор доходить висновку, що дослідження мовленнєвої реалізації фразеологізмів неможливе без урахування ролі контексту, з яким безпосередньо пов'язана точність сприйняття семантики й використання ФО. Загально визнаною є думка про взаємодію ФО і контексту. Як контекст впливає на фразеологізми, роблячи можливими їхні оказіональні зміни, так і трансформовані ФО впливають зворотно на контекст, тим самим посилюючи його експресивність, емотивність, інформативність. Вивчення ізольованої ФО не дає повного уявлення про різноманітні зв'язки, у які вона вступає в художньому тексті. Ідіоми в художньому дискурсі завжди мають експресивний характер. Всі ФО, аналізовані в роботі, дібрані з англomовних художніх прозових текстів шляхом суцільного виписування.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, фразеологізм, художній текст, контекст, функціонування.

Постановка проблеми. Фразеологічна одиниця, виступаючи як компонент тексту, тісно пов'язана з контекстом твору. Саме у художньому дискурсі виявляє вона повною мірою свій зміст. Аналіз ФО в ізоляції від контексту малоефективний, не забезпечує розкриття глибини її семантики, оскільки фразеологізм здебільшого вступає у складні смислові стосунки з певним контекстом і залежить від нього. Залежно від змісту контексту, рідше від окремого слова чи словосполучення, ФО набуває відповідного звучання. Зміна структури та лексичного складу (трансформація) сприяє ще тіснішому її зв'язку зі словами контексту. Внаслідок цього фразеологізм утворює з контекстом єдину змістову цілісність. Якщо слово в контексті може бути нейтральним, то цього аж ніяк не можна категорично сказати про ФО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дієвості фразеологізмів у художніх текстах на матеріалі різних мов присвячено чимало індивідуальних й колективних праць з поглядом новітніх розділів мовознавчої науки: *когнітивістики* [3; 5; 8; 10], *прагматики* [4; 12; 18; 19], *дискурсних студій* [4; 11; 15; 17]. Однак наразі подібуємо мало праць, які висвітлюють фразеологію англійської мови постмодерного періоду.

Постановка завдання. Завдання статті – здійснити контекстуальний аналіз фразеологічних одиниць у художньому тексті, а також виділити основні типи контексту і типи дистрибуції фразеологічних одиниць у художньому тексті.

Виклад основного матеріалу. Фразеологічна одиниця виникає в контексті, формується ним і в той же час часто є текстотвірною одиницею.

Тому аналіз фразеологічного утворення будь-якого типу потребує його контекстної позиції художнього тексту, з урахуванням його контекстних зв'язків у текстовій матерії. Розрізняємо такі типи контексту, які виокремлюються з урахуванням того, що художній текст є одночасно і цілісним, і дискретним, що уможливує в інтересах дослідження вичленення будь-яких його частин:

а) **нульовий контекст** – це такий контекст, в якому оказіоналізм виявляє, експлікує свою семантику повністю через внутрішню форму, контекст ніби надлишковий при семантичній інтерпретації новоутворення; б) **контекст найближчого оточення**, або мініконтекст, – це контекст рядка або строфи, речення або абзацу, достатній для виявлення семантики новоутворення; в) **контекст дискурсу**, або макроконтраст, залучається для аналізу оказіональних новоутворень, семантика яких експлікується тільки в межах всього художнього тексту; г) **контекст творчості** враховується під час дослідження еволюції у використанні автором оказіоналізмів; д) **соціокультурний контекст**, або вертикальний контекст, може істотно допомогти під час аналізу семантики оказіоналізмів; е) **словотвірний контекст** – це супроводжувач оказіоналізмів авторський коментар, в якому безпосередньо міститься інформація про механізм утворення та / або семантику новоутворення. Експресивні й інформативно цікаві приклади словотвірного контексту подибуємо у наведених дискурсних сегментах: *After the trial, all the servicemen agreed that Gordon had talked too loudly and too excitedly about the murder. That he had drawn too much attention to himself* [14, p. 188]:

ФО *to draw attention* [притягати, привертати увагу] → [1, с. 287].

A bigger wave breaks and I run backwards, too later because black water has briefly swirled into my shoes. I laugh at my carelessness and make my wet-footed way back up the beach and along the main street [21, p. 322]:

ФО *to make one's way* [1) йти, прямувати, відправлятися; 2) просуватися вперед, рухатися] → [1, с. 654].

Jake had given his entire attention to Fiona, and now he was saying to her, "To tell you the truth, I didn't pay much attention to Tony's private life, I'd enough problems of my own to contend with. And I'd no idea, none at all, Fiona, that your marriage was in name only. He never told me" [20, p. 306]:

ФО *to give attention to (one, something)* [проділяти, звертати увагу; піклуватися про (когось, щось)] → [1, с. 396];

ФО *to pay attention to (one, something)* [проділяти, звертати увагу; піклуватися про (когось, щось)] → [1, с. 751];

ФО *in name (only)* [(лише) номінальне, (лише) за назвою, а не по суті] → [1, с. 533].

У цих розмаїтих пасажах письменники створюють ретро- або проспективні словотвірні контексти, котрі не тільки прояснюють внутрішню форму загадкової лексеми, вказують на спосіб її утворення, а й уможливають зрозуміти, відчутти конотативний план лексичного значення новоутворення.

Вивчення ізольованого слова не дає уявлення про різноманіття зв'язків, у які воно вступає в контексті, про асоціації, які воно може викликати у конкретному оточенні, про додатковий сенс, який воно набуває у разі оказіонального використання. Все це ще більшою мірою застосовно до фразеологізмів, зважаючи на складність їхньої семантичної структури та високої питомої ваги конотації у багатьох з них. Крім того, фразеологізми, будучи стійкими і нарізнооформленими утвореннями, допускають в мові різноманітні структурно-семантичні зміни, в тому числі і найскладніші перетворення, неможливі в словах. Все це робить виключно важливим вивчення «поведінки» фразеологізмів у контексті, чому, безсумнівно, сприяє розвиток лінгвістики тексту, що стала самостійною мовною дисципліною.

Контекст може бути як відтворюючим значення ФО або її оказіональний сенс, так і породжувачем їх. Т. ван Дейк розрізняє контекст функціонування і контекст творення дискурсу, забезпечуючи комунікативний розвиток подій. Зазвичай, коли контекст розглядають не як умову реалізації, а спеціалізації значення мовних одиниць, мають на увазі контекст функціонування. Крім функції спеціалізації, контекст має ще функцію породження мовних значень і одиниць мови. Це вже не контекст дієвості, а контекст творення дискурсу, що сприймаємо "logically, physically, and cognitively" [9, с. 192].

Словом, контекст – це відрізок тексту, виокремлений і об'єднаний мовною або мовленнєвою одиницею, здатною перейти в мовну, яка детермінована актуалізатором за узуального або оказіонального використання. Будь-які оказіональні зміни, перш ніж вони фіксуються в мові, проходять стадію мовленнєвої реалізації в писемному або усному творимому контексті. Якщо контекст (а його максимальною межею вважається абзац) не містить достатньої інформації, потрібної для реалізації ФО, то треба вийти за рамки абзацу в текст.

Дистрибуція одиниць мови – один із способів їхньої контекстної реалізації. Іншим способом їхньої контекстної реалізації є оказіональні зміни внутрішніх зв'язків фразеологізмів. У контексті подібні зв'язки фразеологізмів можуть взаємодіяти з їхніми зовнішніми зв'язками. Слід розрізняти основні типи дистрибуції, тобто зовнішніх зв'язків фразеологізмів.

Сполучуваність. З точки зору позиційного протиставлення розрізняються контактна і дистантна сполучуваність. Контактна сполучуваність – це примикання семантично реалізованого фразеологізму до слова або словосполучення, яке є її актуалізатором як в постпозиції, так і в препозиції. Багато видів контактної сполучуваності є дуже поширеними у художніх текстах доби постмодерну. Це може бути поєднання дієслівної ФО з дієсловом або іменником, прислівникової ФО з прикметником або дієсловом і так далі. Наведемо приклади: **ФО to take the edge of** [притупляти, притупити гостроту (болю, почуття голоду тощо) → [1, с. 924]:

*The fact that he had to explain what had happened to Claudia **took the edge off** his enjoyment, and not for the first time, he wished he didn't have this commitment [22, p. 71].*

ФО to keep one's nerve [зберігати спокій, володіти собою; не розгубитися; бути напоготові] → [1, с. 571]:

*"You shan't have it!" I cried, **snatching it back**. They had taken my clothes and my shoes; but I had walked and torn and bitten that glove all night, it was all I had **to keep my nerve up**. I had the idea that, if they were to take it, I should be like a Samson shorn.*

Perhaps they noticed a look in my eye [23, p. 406].

Дистантна сполучуваність – це позиція, в якій фразеологізм і його актуалізатор розділені словом, словосполученням або знаком пунктуації.

Ад'єктивна ФО і її актуалізатор thoughts розділені словосполученням.

ФО lost in thoughts [заглиблений в думки, міркування] → [1, с. 320]:

*The others were talking quietly about Tony, and their words washed over me for a moment or two, and they truly didn't register because I was **lost in my own troubled thoughts** [20, p. 320].*

Співвіднесеність – це контактна або дистантна позиція, в якій фразеологізм реалізується залежно від повідомлення про ситуацію. У цій позиції зустрічаються тільки вигуківі ФО і не вигуківі ФО з модальним значенням.

ФО to shut (one) up [примусити когось замовчати; замовчить, помовчить] → [1, с. 783]:

"Aren't you meant to call the police in cases like this?"

*"**Shut up** Martin," she told him, "please just **shut up**" [22, p. 133].*

Зчеплення – це сурядний зв'язок речень, у тому числі і фразеологізмів зі структурою речення (приказки та прислів'я).

ФО to be at the end of one's tether [вичерпати свої можливості, дійти до кінця] → [1, с. 78]:

*The day after Mother's funeral I was sent with Laura out into the garden. Reenie sent us out; she said she needed to put her feet up because she'd been **run off them** all day. "**I'm at the end of my tether**," she said [7, p. 118]. **ФО to run off one's feet** [стомилися, збитися з ніг] → [1, с. 830].*

Присднання – це підрядний зв'язок речень, у тому числі і фразеологізмів зі структурою речення, в складі складнопідрядного речення.

ФО to keep one's eyes on (one, something) [дивитись на (когось, щось), стежити за (кимсь, чимось)] → [1, с. 570]:

*Out! Shouted Iosif. He grabbed Rudi by the collar and dragged him into the corridor. Rudi was astounded, his eyes wide. But RosaMaria stood in front of my husband and — simply by **keeping her eyes locked on his** — she made him stare at the floor [13, p. 81].*

Значення ФО стають сповна зрозумілими, якщо цілісно взяти до уваги контекст текстового сегменту. У разі узуального використання ФО реалізується їх словникове значення, встановлюється референційна співвіднесеність фразеологізмів, які отримують адресат під час позначення людини, предмета, процесу, явища, ситуації і так далі.

ФО to pull oneself together [взяти себе в руки; підтягнутися] → [1, с. 780]:

*Henry: I materialize in the Meadow, about fifteen feet west of the clearing. I feel dreadful, dizzy and nauseated, so I sit for a few minutes **to pull myself together** [16, p. 92].*

ФО to get a kick out of something [дістати насолоду, задоволення від чогось] → [1, с. 373]:

She rifled through her bag and pulled out a black plastic camera.

*"It's a bit out of date now, but I thought you might **get a kick out of it**" [22, p. 21].*

Усі проаналізовані приклади ілюструють контексти функціонування. Але важливою функцією контексту є породження ФО і їх нових значень. Тільки завдяки використанню оказіоналізмів у творимому контексті вони могли згодом стати фразеологізмами. Цьому сприяла суспільна

потреба в подібних зворотах і їхнє використання в найрізноманітніших контекстах. Наведемо приклади:

ФО *to be nuts on* [розм. 1] (something) бути майстром чогось, добре знати щось; = знати щось як свої п'ять пальців; 2) (one, something) дуже любити (когось, щось), захоплюватися (кимсь, чимсь); схибнутися (на комусь, чомусь)] → [1, с. 105] → *was just kind of hopelessly nuts about him* (ФО) [була певним чином безнадійно закохана в нього]:

"Why... how come... well, how long have you been dating him?"

"I dunno. I mean, there was a period of time when things were sort of on the verge, but nothing was exactly going on, you know; that is, Henry was pretty adamant that he wasn't going to mess around with a little kid, so I was just kind of hopelessly nuts about him..." [16, p. 202].

ФО *to throw a look (at)* [кинути погляд, глянути, позирнути (на когось, щось)] → [1, с. 945]:

"And why do you think that is?"

"Because you're here, and because we're together in the best sense of the word." I threw him a flirtatious look, and added, "But anywhere with you would be marvelous. Still, this is such a fabulous house" [20, p. 191–192].

ФО *to make up one's mind* [прийняти рішення, вирішити, зважитися] → [1, с. 658] → *make up your own mind* (ФО) [прийняти власне рішення]:

My father says he doesn't believe in brainwashing children. When you're grown-up, then you can make up your own mind about religion, which has been responsible for a lot of wars and massacres in his opinion, as well as bigotry and intolerance [6, p. 96].

Наведені приклади показують виникнення фразеологізму в результаті вклинювання. Крім перерозподільної і переважної сполучуваності, є низка інших способів фразотворення (утворення фразеологічних одиниць шляхом переосмислення змінних словосполучень або термінів, утворення фразеологічних одиниць з авторських зворотів, утворення фразеологічних одиниць з ФО, утворення фразеологічних одиниць за аналогією або контрастом і т. д.). При будь-якому способі фразотворення воно неможливе поза породжуючим контекстом.

Висновки і пропозиції. Фразеологічна одиниця поза текстом становить абстрактну схему, яка в кожному конкретному випадку наповнюється особливим, властивим лише цьому контексту змістом [2, с. 72–73]. Відтак дослідження мовленнєвої реалізації фразеологізмів неможливе без урахування ролі контексту, з яким безпосередньо пов'язана точність сприйняття семантики й використання ФО. Загально визнаною є думка про взаємодію ФО і контексту. Як контекст впливає на фразеологізми, роблячи можливими їхні оказіональні зміни, так і трансформовані ФО впливають зворотно на контекст, тим самим посилюючи його експресивність, емотивність, інформативність. Вивчення ізольованої ФО не дає повного уявлення про різноманітні зв'язки, у які вона вступає в художньому тексті. За нашими спостереженнями, ідіоми в художньому дискурсі завжди мають експресивний характер. Як нам видається в результаті здійсненого аналізу, дослідження ФО в художньому дискурсі було б корисно продовжити із залученням більш широкого матеріалу, в тому числі з інших мов і їхнім зіставленням.

Список літератури:

1. Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник. Київ : Знання, 2005. 1056 с.
2. Білоноженко В. М., Гнатюк І. С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. Київ : Наукова думка, 1989. 155 с.
3. Когнитивные факторы взаимодействия фразеологии со смежными дисциплинами : сб. науч. тр. по итогам III Междунар. науч. конф. (Белгород, 19-21 марта 2013 года) / отв. ред. проф. Н. Ф. Алефиренко. Белгород : ИД «Белгород» НИУ «БелГУ», 2013. 520 с.
4. Коновець С. П. Комунікативно-прагматичні особливості актуалізації фразеологізмів у дискурсі сучасної преси (за матеріалами іспанських періодичних видань) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05 / С. П. Коновець ; [Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка]. Київ, 2002. 20 с.
5. Шевченко Е. В. Когнитивные аспекты фразеологических единиц, содержащих компонент "цвет" в современном английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Шевченко Е. В. Москва, 2010. 20 с.
6. Atwood M. *Cat's Eye*. London : Virago Press, 1990. 421 p.
7. Atwood M. *The Blind Assassin*. London : Virago Press, 2001. 641 p.
8. Boers F., Lindstromberg S. *Cognitive Linguistic Approaches to Teaching Vocabulary and Phraseology*. Berlin : Walter de Gruyter, 2008. 396 p.
9. Dijk T. A. van. *Text and Context. Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse*. L. : Longman, 1992. 282 p.

10. Gibbs R. W. Comprehending figurative referential descriptions. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition*. 1990. № 16. P. 56–66.
11. Johansen J. D. *Literary Discourse. A Semiotic-Pragmatic Approach to Literature*. Toronto & L. : University of Toronto Press, 2002. 489 p.
12. Leech G. *Explorations in Semantics and Pragmatics*. Amsterdam : John Benjamin's Publishing Co., 1980. 230 p.
13. McCann C. *Dancer*. London : Phoenix, 2003. 342 p.
14. McNamee E. *The Blue Tango*. London : Faber and Faber Limited, 2002. 265 p.
15. Naciscione A. *Stylistic Use of Phraseological Units in Discourse*. Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2010. 292 p.
16. Niffenegger A. *The Time Traveler's Wife*. London : Vintage, 2005. 518 p.
17. *Phraseology: an interdisciplinary perspective* / edited by Sylviane Granger, Fanny Meunier. John Benjamins P. C., 2008. 422 p.
18. *Pragmatics of Language and Literature*. Ed. by T.A. van Dijk. Amsterdam : North-Holland Publishing Company, 1976. 236 p.
19. Strässler J. *Idioms in English: A Pragmatic Analysis* / Jürg Strässler. / *Tübinger Beiträge zur Linguistik* (B. 183). Gunter Narr Verlag, 1982. 160 p.
20. Taylor Bradford B. *Where You Belong*. London : Harper Collins Publishers, 200. 472 p.
21. Thomas R. *The Potter's House*. London : Arrow Books, 2002. 486 p.
22. Thorne M. *Pictures of You*. London : Phoenix, 2002. 293 p.
23. Waters S. *Fingersmith*. London : Virago Press, 2003. 548 p.

Matviienkiv O. S. CONTEXTUAL ANALYSIS OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN POSTMODERN ENGLISH LITERARY TEXT

The article dwells on the contextual analysis of phraseological units in the English literary text of the postmodern era. In particular, attention is focused on the role of context in functioning of phraseological units. Analysis of a phraseological unit in isolation from the context is ineffective and does not provide disclosure of the depth of its semantics. Depending on the content of the context, less often on a single word or phrase, a phraseological unit acquires the appropriate sound. Changing the structure and lexical composition (transformation) contributes to its even closer connection with the words of the context. As a result, a phraseologism forms with the context a single semantic integrity. The author identifies the main types of context, namely the zero context, the context of the immediate environment, the context of discourse, the context of creativity, the socio-cultural context, the word-forming context. One of the ways of contextual implementation of phraseological units is the distribution of language units. We distinguish the main types of distribution, i.e. external connections of phraseology, namely compatibility, correlation, coupling, joining. All types of distribution illustrate the contexts of the phraseological units' functioning. The author concludes that the study of the speech realization of phraseologisms is impossible without taking into account the role of the context, which is directly related to the exactness of semantics' perception and the use of phraseological units. The idea of the interaction of a phraseological unit and the context is generally accepted. As the context influences the phraseological units, making possible their occasional changes, so the transformed phraseological units affect the context, thereby enhancing its expressiveness, emotionality, informational content. The study of the isolated phraseological unit does not give a complete picture of the various connections that it enters in the literary text. Idioms in the literary discourse always have an expressive character. All phraseological units analysed in the work are selected from English literary texts.

Key words: *phraseological unit, phraseologism, literary text, context, functioning.*